

СЕКЦІЯ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

Білоконна Н.І., к. пед. н.,
доцент кафедри початкової освіти
Криворізький державний педагогічний університет

Лисевич О.В., к. пед. н.,
доцент кафедри початкової освіти
Криворізький державний педагогічний університет

У статті автор наголошує на необхідності використання педагогічних технологій як ефективного способу формування емоційної культури майбутніх учителів в умовах компетентнісної освіти.

Ключові слова: компетентнісна освіта, педагогічна взаємодія, емоційна культура, компетентність, творча особистість, творчий потенціал, творчий процес, творче середовище, професіоналізм майбутніх учителів початкових класів.

В статье автор настаивает на необходимости использования педагогических технологий как эффективного способа формирования эмоциональной культуры будущих учителей в условиях компетентностного образования.

Ключевые слова: компетентностное образование, педагогическое взаимодействие, эмоциональная культура, компетентность, творческая личность, творческий потенциал, творческий процесс, творческая среда, профессионализм будущих учителей начальных классов.

Belokonnaia N.I., Lisevich A.V. PEDAGOGICAL COOPERATION AS BASIS OF FORMING OF EMOTIONAL CULTURE OF FUTURE TEACHER PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF COMPETENCE APPROACH IN EDUCATION

The author emphasizes the necessity of using the pedagogical technologies as an effective means of formation of the culture of pedagogical cooperation of future teachers.

Key words: pedagogical cooperation, emotional culture, competence, creative personality, creative potential, creative process, creative environment, professionalism of the future elementary school teacher.

Постановка проблеми. Світові тенденції в галузі професійно-педагогічної освіти свідчать про кардинальне зростання вимог до педагогічного професіоналізму й особистих якостей учителя. Якісно нові вимоги до професійної підготовки, професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів зумовлені соціальною потребою, модернізацією освіти та зміною світоглядної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденція зміни освітньої «знанневої» парадигми на компетентнісну зазначається багатьма науковцями, зокрема А. Бермус, Е. Зеєр, І. Зимньою, О. Пометун.

Проблема професійної компетентності вчителя у вітчизняній психолого-педагогічній літературі розглядається в різних аспектах: педагогічна компетентність як складова частина професійної майстерності вчителя (І. Зязюн, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, Н. Мойсеюк), педагогічна ком-

петентність у спілкуванні та комунікативні вміння в структурі педагогічної майстерності (І. Риданова).

Серед новітніх досліджень із проблеми формування професійної компетентності слід зазначити роботи В. Болотова, В. Введенського, М. Лук'янової, О. Морозова, А. Хуторського.

Разом із тим аналіз навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти свідчить про невизначеність системи педагогічної підготовки щодо формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, має місце недооцінка ролі мотиваційних та поведінкових компонентів, що відповідають вимогам суспільства до професійної діяльності майбутніх фахівців, спостерігається звуженість цілей та завдань формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів лише до завдань суто когнітивної підготовки.

Аналіз широкого кола різних джерел (В. Бондарь, І. Бех, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, О. Малихін, О. Мороз, І. Пальшкова, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Солдатенко, О. Сухомлинська, О. Ткаченко, Л. Хоміч, О. Цокур та ін.) показав, що проблемі підготовки педагогічних кадрів приділяється значна увага. Різні аспекти підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти розкриваються в дослідженнях О. Біди, М. Гриньової, І. Зязюна, А. Кузьмінського, М. Сметанського та ін.

Концептуальні засади організації навчально-виховного процесу у вищій педагогічній школі розкрито в дослідженнях О. Абдулліної, В. Загвязинського, В. Лугового, Л. Мільто, М. Нікандрова, Л. Хоружої та ін. Особливе місце належить тим працям українських учених, в яких аналізується професійна підготовка сучасних педагогів у контексті компетентнісної освіти, яка залишається особистісно-орієнтованою (Є. Голобородько, М. Євтух, Н. Ничкало, О. Пехота, Н. Побірченко, С. Сисоева, В. Рибалка, Н. Тарасенкова та ін.).

Аналіз вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних і методичних джерел переконує, що в них розкриваються психологічні основи педагогічної взаємодії (Л. Мітіна, Г. Річардсон), досліджуються окремі способи чи прийоми взаємодії вчителя й учнів під час вивчення дисциплін певних циклів (І. Дичківська).

Постановка завдання. Отже, метою даної статті є спроба виокремити основні підходи та шляхи формування емоційної культури майбутніх учителів початкових класів як основи формування педагогічної взаємодії в умовах компетентнісної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розмаїття та різноплановість трактування поняття компетентності зумовлені різницею наукових підходів, колом досліджень (вивчення поняття компетентності як інтегративного системного явища, або дослідження її структури та підсистем). Цілком очевидно, що різні підходи не виключають один одного, а реалізують різні плани розгляду. Беручи до уваги концепцію І. Блауберга та Е. Юдіна [1], стає зрозумілим такий підхід у трактуванні поняття «компетентність», згідно з яким компетентнісний підхід в освітній теорії та практиці можна віднести до рівня методологічного аналізу разом із такими підходами як: суб'єктно-діяльнісний, антропологічний, персоналістичний, аксіологічний, контекстний, герменевтичний, особистісно-діяльнісний.

Як стверджують В. Болотов, В. Серіков, психологічний механізм формування компетентності суттєво відрізняється від

механізму формування понятійного «академічного» знання, яке призначене для запам'ятовування, відтворення чи одержання іншого знання логічним або емпіричним шляхом. Природа компетентності є такою, що вона, перебуваючи продуктом навчання, не прямо витікає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда не стільки технологічного, скільки особистого зростання, є результатом самоорганізації та узагальнення діяльнісного й особистого досвіду [2, с. 12].

Можна стверджувати, що професійна компетентність майбутніх учителів початкових класів – це явище їх поступової професіоналізації, характеристика професійного зростання, професійних змін. Ми розглядаємо професійну компетентність майбутніх учителів початкових класів у її динамічному аспекті як проміжний рівень професійних досягнень майбутніх учителів у процесі їх професіоналізації на шляху до найвищого рівня – педагогічної майстерності.

Компетентність передбачає не алгоритмізовані, а власні, особистісні творчі дії в певних стандартних та нестандартних професійних та соціально значущих ситуаціях, тоді як кваліфікація – це здатність виконувати типові завдання певної професійної діяльності.

Проблема формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів розглядалася в контексті розвитку творчої уяви та фантазії; механізмів творчої діяльності; впливів соціального середовища на розвиток творчої особистості; можливостей управління творчою діяльністю; виховання творчої особистості в колективі.

На сучасному етапі розгляд творчої особистості відбувається в контексті фахової компетентності як передумови її майбутнього професіоналізму (Л.О. Хоміч) [6].

Якщо проаналізувати педагогічний процес у контексті формування емоційної культури особистості майбутнього вчителя початкових класів, то можна виокремити в ньому два напрямки: перший пов'язаний із процесом підготовки педагога, а другий – із безпосередньою **взаємодією** зі студентами. Спілкування як компонент педагогічної **взаємодії**, емоційна культура в спілкуванні викладача і студента – це необхідна умова продуктивної педагогічної діяльності.

Багато дослідників звертає увагу на те, що у викладанні педагог спирається на здатність студентів до запам'ятовування, а не на евристичне мислення, імпровізацію тощо. На думку багатьох науковців, є необхідність у створенні умов, які сприяють проявам творчої активності, створенні

творчого мікроклімату, проблемно-пошукової атмосфери, необхідної для формування позитивних мотивів формування емоційної культури [1].

У концепції педагогічної освіти, запропонованої В.О. Сластьоніним, як головний напрямок, що сприяє становленню суб'єктивної позиції педагога, виокремлюється вирішення педагогічних задач, які зумовлюють формування основних компонентів педагогічного мислення: аналізу, рефлексії, планування [5].

Практичні задачі виникають у конкретних ситуаціях навчальної діяльності та вимагають від викладача враховувати всі умови, які утворюють педагогічну ситуацію. За словами Н.В. Кузьміної, творчість педагога проявляється в тому, що він проектує особистість майбутнього вчителя, взаємодіючи з ним у нестандартних ситуаціях, будує навчальний процес, враховуючи індивідуальні риси особистості студента [2].

Отже, можна стверджувати, що необхідними умовами для прояву емоційної культури в педагогічній діяльності є педагогічна взаємодія творчих особистостей, творчого процесу, творчого середовища.

Проаналізувавши структуру та зміст професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, можна стверджувати, що структура професійної компетентності зумовлена «професійним контекстом». На думку Е. Зеєр, І. Зимньої, види компетенцій, що входять до структури професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, зумовлені специфікою даної професійної діяльності.

Серед основних видів компетенцій у структурі професійної компетентності майбутніх учителів дослідниками зазначаються такі:

1) фахова – ЗУН у сфері конкретного навчального предмета. Передбачає обізнаність у відповідній спеціальності, науковій галузі: знання історичних етапів розвитку цієї галузі науки, загальних принципів, положень, понять, основних проблем на сучасному етапі розвитку, а також спеціальні фахові вміння й навички застосування наукових знань на практиці;

2) психологічна – здатність використовувати психологічні ЗУН під час організації **взаємодії** в освітній діяльності: знання закономірностей вікового розвитку учнів, розуміння індивідуальних психологічних особливостей, навички самопізнання та пізнання особистісних якостей, особливостей поведінки, емоційного стану дитини, вміння певним чином структурувати ці знання та застосовувати їх під час організації ефективної педагогічної взаємодії, во-

лодіння сукупністю важливих психологічних якостей на професійному рівні;

3) комунікативна – система наукових знань та вмінь спілкуватися професійно: вміння орієнтуватися в ситуаціях практичного педагогічного спілкування, вміння ефективно взаємодіяти з учнями на основі гуманістичних цінностей, володіння системою прийомів та навичок взаємодії з учнями за допомогою різноманітних комунікативних засобів, певний досвід ефективної педагогічної взаємодії;

4) соціальна – здатність до співпраці та професійного спілкування на високому рівні в професійному колективі та з учнями, вміння вирішувати професійні конфлікти мирним шляхом, вміння будувати міжособові взаємини, обізнаність у сфері процесів спілкування в групах та з індивідами, вміння за допомогою спілкування досягти педагогічних цілей;

5) методологічна – знання загальнонаукової методології, сформованість світогляду, вміння організовувати і проводити педагогічні дослідження, здатність до інноваційної діяльності, наукового обґрунтування, критичного осмислення та творчого застосування деяких концептуальних положень;

6) методична (дидактико-методична) – знання сутності процесу навчання, форм організації навчання, цілей та завдань певної дисципліни на сучасному етапі розвитку, обізнаність та вміння орієнтуватися в сучасній методичній літературі, володіння технологіями навчання, методичними прийомами, методами й методиками викладання та навчання, вміння планувати, прогнозувати, проектувати та управляти навчальним процесом;

7) операційно-діяльнісна (практична, технологічна, функціональна) – набір навичок та вмінь, необхідних педагогу для здійснення різних видів професійної діяльності: освітньої, виховної, розвивальної, діагностичної, організаційної, комунікативної, самоосвітньої;

8) загальнокультурна – знання культури та світового мистецтва, розвинена культура мови та поведінки, уміння жити в соціумі згідно з культурними нормами та правилами, вміння виконувати професійну діяльність згідно з нормами та правилами педагогічної культури;

9) управлінська – здатність до управління освітнім процесом, включає знання основ теорії управління, інформаційні, аналітичні, організаційні, планувальні вміння, навички і вміння цілепокладання, контролюючі, діагностичні;

10) інформаційна – володіння інформаційними технологіями, розуміння їх переваг

і недоліків, вміння опрацювати різні види інформації, володіння засобами оперативного отримання та обробки інформації, вміння використовувати отриману інформацію для ефективного виконання професійної діяльності;

11) рефлексивна – вміння осмислювати та аналізувати власні досягнення, усвідомлювати себе як суб'єкта педагогічної діяльності, вміння бачити себе очима інших учасників педагогічного процесу.

Необхідно наголосити на значенні емпатії як внутрішньої сторони педагогічної взаємодії, що реалізується через спілкування, співробітництво, співтворчість усіх учасників навчально-виховного процесу для досягнення спільної мети діяльності. Вона не може бути реалізованою без високого рівня емоційної культури педагога.

Для нас принципово важливим є те, що емоційна культура вчителя неможлива без високого рівня загальної культури та професійної підготовки: психолого-педагогічної компетентності, професійно-етичної вихованості, мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності [3, с. 115]. Необхідність емоційного забарвлення педагогічної взаємодії певним чином зумовлює особливості методики навчання й виховання.

Таким чином, взаємодія викладача і студентів – цілісна соціально-психологічна система, яка складається з єдності перцептивного (співсвідомість), комунікативного (спілкування) та інтерактивного (співробітництво, співпраця, співтворчість) компонентів, які взаємопов'язані між собою: викладач може зрозуміти внутрішній світ студента, спілкуючись з ним. Довіра і відкритість у спілкуванні виникає за умови розуміння викладачем внутрішнього світу студента, результат співпраці та співтворчості залежить не лише від передбачення емоційних реакцій іншої людини в конкретних ситуаціях, а й від уміння керувати власними емоціями, контролювати їх.

Важливою для нашого дослідження є не стільки комунікативна сторона цієї взаємодії, скільки інтерактивна і перцептивна, а також виявлення ефективних способів її організації. Слід наголосити, що це – шлях формування творчої особистості, створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу кожного студента, для його саморозкриття, самоутвердження. Це співнавчання, в якому викладач і студенти – рівноправні суб'єкти процесу навчання. Викладач керує розумовою діяльністю студентів, спрямовує її, залучаючи до діяльності через пізнання світу і себе в ньому, реалізує важливий принцип гуманної педагогіки.

Зазначимо, що способи організації взаємодії – це організована система об'єднаних за певним принципом прийомів, зумовлених сукупністю засобів та особливістю взаємозв'язків учасників навчально-виховного процесу. До них ми віднесемо діалоги, бесіди в групі, в колі, дискусії, диспути, функціонально-рольові ігри: «Я – вчитель», «Вживлення в образ», «Крісло автора», письмова конференція тощо. Перераховані способи використовуються в різних ситуаціях: для виявлення професійних здібностей майбутніх спеціалістів, самооцінки, самоаналізу, самоконтролю, спільного вибору теми та методів діяльності, планування роботи, обговорення і прийняття рішень, виявлення і виправлення помилок; взаємоперевірки та самооцінки, участі в оцінці заняття; розв'язанні проблемних ситуацій тощо. Фронтальна бесіда чи дискусія передбачають використання цікавих прийомів, таких як «мозковий штурм», «бесіда в колі», «мікрофон».

Діалог між викладачем і студентом чи кількома студентами починається як ситуація для бесіди на визначену заздалегідь тему, при цьому використовується довіра майбутніх педагогів, які вчать вислуховувати думки інших та обговорювати власні. Концентрація уваги в такій розмові дуже висока. Діалоги за схемою «викладач – студент – внутрішнє Я» застосовується з перших днів навчання. Діалоги за схемою «викладач – студент – студент» доцільно проводити наприкінці навчання на I курсі. Але попередньо викладач має навчити студентів правильній постановці запитань і точній відповіді.

«Мікрофон» – говорять по черзі студенти, які тримають символічний мікрофон.

Особливе значення для майбутніх вчителів має організація взаємодії під час методичного тренінгу, розв'язання методичної ситуації чи сюжетно-рольової гри. У такий спосіб активізується пізнавальна діяльність студентів, відбувається свідоме закріплення теоретичних знань, формуються важливі професійні уміння і навички.

Взаємодія викладача зі студентами може бути опосередкованою науковим середовищем (діалог «викладач – студенти – наукові джерела» з метою здобуття власного методичного досвіду). Вільний вибір об'єктів вивчення дозволяє засвоїти досвід майстрів педагогічної праці, взяти його у свою «методичну скарбничку».

На сучасному етапі розвитку освіти в практиці вищої школи широко застосовуються комп'ютерні технології, які передбачають взаємодію викладача та студентів через комп'ютер. Таке засвоєння дося-

гається шляхом моделювання понять. Разом із тим реалізуються принципово нові стратегії навчання. Головне, що відрізняє комп'ютер від інших засобів навчання, – це можливість діалогу – не формального діалогу, коли комп'ютер ставить запитання, а студент повинен відповідати в жорстко заданих рамках, а інтерактивного діалогу, коли головним у діалозі стає студент, коли він нав'язує комп'ютеру свої правила або «навчає» його, примушуючи виконувати певні дії. Під час застосування комп'ютера в майбутнього педагога змінюється позиція – він стає носієм нового педагогічного мислення і принципів співпраці, професіоналом, що рефлексує, здатним до проектування і перепроєктування своєї діяльності відповідно до зазначених принципів педагогічної співпраці.

Висновки. Ефективність формування емоційної культури майбутніх учителів початкових класів у контексті професійної компетентності зумовлена виявленням умов та подоланням протиріч між вимогами, що висувуються до особистості та діяльності майбутнього вчителя початкових класів та наявним рівнем культури взагалі та **емоційної** культури зокрема. Стан досліджуваної проблеми формування **емоційної** культури майбутніх учителів початкових класів вимагає подальших наукових

пошуків: методика діагностики рівня сформованості емоційної культури майбутнього вчителя початкових класів, показники та критерії її сформованості, розробка моделі та технології її формування в контексті професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
2. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
3. Білоконна Н.І. Емоційна культура як важливий компонент професіоналізму вчителя початкових класів / Н.І. Білоконна // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія / Редкол.: В.І. Шахов та ін. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – Випуск 44. – С. 112–116
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
5. Слостенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию / В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
6. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 201 с.
7. Ричардсон Г. Образование для свободы / Г. Ричардсон. – М. : Просвещение, 1997. – 210 с.